

فرهنگ لغت ترکی محبوسودی

ترکی به فارسی، فارسی به ترکی

فاطمه عسیری

سرشناسه	: عزیزى، فاطمه، ۱۳۳۳ -
عنوان و نام پدیدآور	: فرهنگ لغت ترکی بجنوردی: ترکی به فارسی، فارسی به ترکی / فاطمه عزیزى.
مشخصات نشر	: بجنورد: درج سخن، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری	: ۳۸۴ ص.
شابک	: 978-600-7483-37-4
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: این کتاب در سه بخش تنظیم شده بخش ۱- دستور زبان تا ص. ۱۱۲-۲. فرهنگ لغت فارسی به ترکی تا ص. ۲۵۰-۳. فرهنگ لغت ترکی به فارسی تا ص. ۳۸۴
موضوع	: زبان ترکی خراسانی -- واژه‌نامه‌ها -- فارسی
موضوع	: فارسی -- واژه‌نامه‌ها -- ترکی خراسانی
موضوع	: زبان ترکی خراسانی -- دستور
رده بندی کنگره	: PL ۱۹۳ ۱۳۹۴ ۱۳۹۴ع/ف
رده بندی دیویی	: ۴۹۴.۲۵۳
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۹۳۸۳۱۵

فرهنگ لغت ترکی بجنوردی

فاطمه عزیزى

شابک ۹۷۸-۶۰۰-۷۴۸۳-۳۷-۴

خوشنویسی: خلیل رستمی بجنوردی

طراحی جلد، تنظیم و صفحه آرایی: انتشارات درج سخن

چاپ مهتاب

نوبت چاپ: اول، تابستان ۱۳۹۴، شمارگان ۱۰۰۰ جلد، قیمت

بجنورد، بلوار استقلال، شهید نوریان، پلاک ۱۴، انتشارات درج سخن ۰۹۳۳۱۸۴۲۵۴۸ و ۰۹۱۵۱۸۴۲۲۴۸.

Dorjesokhan@gmail.com

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه مؤسسه آموزش عالی اشراق بجنورد
۱۴	پیشگفتار
۱۹	راهنمای تلفظ و نگارش
۲۰	دستور زبان ترکی بجنوردی
۲۰	ضرورت آموختن دستور زبان
۲۰	زبان
۲۱	واج
۲۱	تکواژ
۲۱	انواع تکواژ
۲۲	واژه
۲۲	تفاوت واژه با تکواژ
۲۲	گروه
۲۲	جمله
۲۳	جمله مستقل
۲۳	مؤدبانه سخن گفتن
۲۳	نشانه‌ها
۲۴	جمله مستقل
۲۴	جمله ساده
۲۵	حذف نهاد
۲۵	موارد استثنا
۲۶	نهاد غیر جاندار
۲۷	انواع جمله ساده
۲۸	تعدادی از مصدرهای فعل‌های ناگذر
۲۸	تعدادی از فعل‌هایی که جمله سه جزئی با مفعول می‌سازند
۲۸	فعل‌های اسنادی

۲۹	جمله‌های استثنایی
۳۰	جمله‌های بی‌نهاد
۳۱	ساختمان جمله‌های استثنایی چهار جزئی
۳۲	انواع متمم
۳۲	حروف اضافه پر کاربرد در فارسی عبارتند از:
۳۲	انواع متمم:
۳۳	ترتیب اجزای جمله
۳۴	گروه فعلی
۳۴	ویژگی‌های فعل
۴۲	آینده
۴۴	شکل منفی افعال در زمان‌های مختلف
۴۶	کاربرد زمان افعال
۴۶	کاربردهای گذشته ساده
۴۶	کاربردهای گذشته استمراری
۴۷	کاربردهای گذشته بعید
۴۷	کاربردهای گذشته نقلی
۴۸	کاربردهای گذشته التزامی
۴۸	کاربردهای مضارع اخباری
۴۸	کاربردهای مضارع التزامی
۴۹	کاربرد فعل آینده
۴۹	گذر
۵۲	تعبیر معنی در فعل
۵۲	تبدیل فعل‌های ناگذر به گذرا
۵۴	معلوم و مجهول
۵۸	وجه فعل
۵۸	وجه التزامی
۵۹	وجه امری
۵۹	ساختمان فعل
۶۰	فعل کمکی
۶۰	پرسی کردن جمله
۶۱	نقل قول
۶۱	گروه اسمی

۶۲	شناسایی اسم
۶۳	صفت برتر
۶۳	شاخص‌ها
۶۵	موصوف و صفت
۶۵	مضاف و مضاف‌الیه
۶۷	۱- صفت بیانی مطلق
۶۷	۲- صفت بیانی فاعلی
۶۷	۳- صفت بیانی مفعولی
۶۷	۴- صفت بیانی نسبی
۶۷	۵- صفت بیانی لیاقت
۶۷	ساختمان صفت بیانی عطلق
۶۸	صفت فاعلی
۶۹	صفت مفعولی
۶۹	صفت لیاقت
۷۰	صفت نسبی
۷۰	ممیز
۷۱	صفت صفت
۷۱	مضاف‌الیه مضاف‌الیه
۷۲	صفت مضاف‌الیه
۷۲	شمار
۷۳	اسم مبهم
۷۳	معرفه، نکره (شناس، ناشناس)، اسم جنس
۷۴	ضمیرها:
۷۶	نکره (ناشناس)
۷۶	اسم جنس
۷۷	عام و خاص
۷۷	خاص
۷۷	ساخت
۷۸	نقش‌های گروه اسمی
۷۹	متمم
۷۹	مسند
۸۰	منادا

۸۰	نقش‌های تبعی
۸۰	معطوف
۸۱	بدل
۸۱	تکرار
۸۱	تکرار نهاد
۸۱	تکرار مفعول
۸۲	تکرار متمم
۸۲	مضاف‌الیه
۸۲	ضمیر
۸۲	ضمیر شخصی
۸۵	ضمیر شخصی پیوسته
۸۶	ضمایر اشاره
۸۶	ضمایر پرسشی
۸۷	ضمیر مشترک
۸۸	ضمیر مشترک هم شخص
۸۸	ضمایر متقابل
۸۹	گروه قیدی
۸۹	ساختمان گروه قیدی
۹۰	گروه‌های قیدی نشانه‌دار
۹۱	واژه‌های مکرر
۹۲	گروه‌های قیدی بی‌نشانه
۹۲	۱- قیدهای مختص
۹۲	۲- گروه قیدی مشترک با گروه اسمی
۹۴	گروه قیدی مشترک با صفت
۹۵	گروه قید، قید
۹۵	الف- وابسته گروه اسمی
۹۵	ب- وابسته قید (قید قید)
۹۶	وابسته صفت (قید صفت- وابسته وابسته)
۹۶	نقش نما
۹۷	نقش نمای ندا
۹۸	۳- نقش نمای متمم- حرف اضافه
۱۰۱	جمله مرکب

۱۰۱	صامت میانجی
۱۰۲	تکیه در کلمه و جمله
۱۰۳	تکیه جمله
۱۰۴	ساختمان واژه
۱۰۵	وندها
۱۰۶	حذف
۱۰۷	حذف جمله
۱۰۷	تنازع
۱۰۸	شمارش اعداد
۱۰۹	عدد از یک تا هزار
۱۱۳	فرهنگ لغت فارسی به ترکی
۲۵۱	فرهنگ لغت ترکی به فارسی
۳۸۳	فهرست منابع و مآخذ

به نام آن که جان را فکرت آموخت

مقدمه مؤسسه آموزش عالی اشراق بجنورد

با عنایت به این که جوامع پیچیده امروزی با سرعتی سرسام‌آور در حال دگرگونی است و بسیاری از روابط اجتماعی، آداب و رسوم و اعتقادات مردم و زبان‌های قومی به عنوان بخشی از حاملین این مفاهیم یا فراموش می‌گردند یا دست کم تغییراتی را می‌پذیرند، لذا از دو جهت نیازمند گردآوری و مطالعه و دارای اهمیت بیشتری هستند. نخست از آن جهت که تحت تأثیر مدرنیسم لجام‌گسیخته امروزی به بوتۀ فراموشی و نابودی سپرده نشوند و دیگر اینکه با جمع‌آوری آنها بخش‌های دیگری از فرهنگ مادی و معنوی جامعه گردآوری و محافظت خواهد شد.

یکی از شیوه‌هایی که می‌توان برای احیای سنت‌های گذشته از آن بهره گرفت، استفاده از فرهنگ عامه به ویژه زبان‌های اقوام مختلف است که همواره مفاهیمی چون: فتوت و جوانمردی، گذشت و ایثار، سادگی و بی‌آلایشی صداقت و راستگویی، ایمان قوی داشتن و ... را می‌توان در آن دید. با توجه به این که خراسان شمالی گنجینه‌ای از فرهنگ‌های مختلف را در بردارد و ساکنین اقوام در خراسان شمالی را: ترک‌ها، کرمانج‌ها، ترکمن‌ها، تات‌ها و سایر اقوام تشکیل می‌دهند و از آنجایی که هیچ یک از این اقوام نه شریه‌ای دارند و نه زبان آن‌ها در مدارس تدریس می‌شود، پرداختن به این موضوع از نظر این مؤسسه ضروری می‌نماید زیرا ادب عامه موجب استحکام رفتار اجتماعی می‌شود و اصول اخلاقی را تحکیم می‌بخشد و مهم‌تر از همه نقش مهمی در دوام و پایداری فرهنگ قومی و استمرار آن در تاریخ دارد.

در این راستا، مؤسسه آموزش عالی اشراق که پیوسته برای حفظ فرهنگ بومی استان گام‌های مؤثری برداشته است، بر آن شد تا برای صیانت از فرهنگ غنی و مشحون از معرفت و آگاهی میهن عزیزمان و برای اشاعه و ترویج مسائل اخلاقی، مذهبی، فرهنگی، تربیتی و... با تشریک مساعی محقق ارجمند سرکار خانم فاطمه عزیزی کتاب «فرهنگ لغت ترکی به فارسی و فارسی به ترکی و دستور زبان ترکی» را به رشته تحریر درآورند. امید است، مشارکت مؤسسه آموزش عالی اشراق در مسایل فرهنگی، فراهمی برای انتقال تجربیات ارزنده گذشتگان به نسل آینده باشد.

مؤسسه آموزش عالی اشراق

پیشگفتار

کشور پهناور ایران، با فرهنگ چندهزارساله خود، دانشمندان، ادیبان، شاعران و عارفان برجسته و نامداری در دامن پرمهر خود پرورده که جهان وامدار عظمت و بزرگی روح پر فتوح آنان است. زبان فارسی که زیرساخت این فرهنگ با عظمت است، به کمک خرده فرهنگ‌ها که هریک چون ستونی نیرومند و استوار هستند، ماندگاری خود را تثبیت می‌کند.

بدون شک، خرده فرهنگ‌ها، علاوه بر ایفای نقش کمک‌رسانی به زبان فارسی، در ایجاد خودباوری و اعتمادبه نفس و مقابله با تهاجم فرهنگی - که همچون سیل ویرانگری دست به کار نابود کردن همه داشته‌های ما است - بسیار تأثیرگذار می‌باشد. از این رو شاید بتوان گفت هر قدمی که برای حفظ زبان‌ها و فرهنگ‌های محلی برداشته شود، چراغ امید به ماندگاری فرهنگ کشورمان را پر نورتر و درخشنده‌تر می‌کند.

تابستان ۱۳۷۵ بارقه تالیف کتاب «فرهنگ لغت ترکی» در لوح ضمیرم درخشیدن گرفت. که بخشی از پژوهش میدانی گسترده در حوزه فرهنگ ترکی بجنوردی بود. در این مطالعات، علاوه بر گردآوری واژگان اصیل ترکی، داستان‌های محلی ترکی نیز به عنوان بخش جانبی کار انجام گرفت. که بخشی از این مطالعه، در قالب کتاب «افسانه قزل چادر» برای نوجوانان و کودکان به چاپ رسید. ناگفته نماند که این کار، کاری بس صعب و دشوار و پیوسته با بیم و امید همراه بود. قدم بر راهی نهاده بودم هراس انگیز! «بر هر طرف که رفتم جز وحشتم نفزود» و اگر نبودند مشتاقان دلسوز و یاران نیک اندیش، مرا یارای پیمودن این وادی بی‌انتهای نبود. «زینهار از این بیابان، وین راه بی‌نهایت». از طرفی روزگاری بود که متمولین را سودای مطالعه نبود و مشتاقان اندیشمند بیم هزینه داشتند. این دغدغه نیز مرا از این کار باز می‌داشت اما علاقه وافر من به فرهنگ بومی، مرا بر آن داشت نقد عمر در بازم تا گامی هرچند ناچیز در این راه برداشته باشم «وقت آن آمد که دستی بر زنم» لذا عزم را جزم کردم و پا بر رکاب همت گماشتم و با رخش راهوار توکل در اندیشه یافتن راه مقصود شدم.

زمستان ۱۳۸۸ کتاب به طبع رسید و با استقبال بی‌نظیر علاقه‌مندان روبرو شد و دوستانی چون جناب آقای احسان حصاری مقدم، جناب آقای داریوش تیمورتاشلو و دیگران با مطالعه کتاب، پیشنهادها و انتقادهای سازنده‌ای ارائه نمودند که مفید واقع شد و پیوسته سپاسگزار لطف بی‌شایبه آن‌ها هستم. ترغیب و تشویق اقوام و دوستان به ویژه برادر بزرگوارم جناب آقای احمدرضا عزیزی، باعث شد، تا بار دیگر به گردآوری لغات ترکی با قالبی جدید بپردازم. از این جهت فرهنگ فارسی به ترکی و دستور زبان ترکی را به آن افزودم.

دستور زبان یکی از مهم‌ترین اصول رشته زبان شناسی است و کاربرد آن در لغت نویسی بسیار ضروری می‌نماید. لذا فصلی از کتاب به آن اختصاص یافت بدان امید که کمکی برای زبان آموزی باشد

و تقویت کننده آن و همچنین در درک و فهم متون ترکی سودمند افتد. در بیان دستور ترکی سعی بر آن شد که تعریف‌ها کوتاه و جامع و با اصول زبان‌شناسی جدید تطابق داشته باشد.

در بخش فرهنگ فارسی به ترکی و ترکی به فارسی نیز، به منابع و مأخذ متعددی مراجعه نمودم و برای درک صحیح کلمه و تلفظ درست آن به آوا نگاری واژگان نیز پرداختم.

در پایان جا دارد مراتب امتنان و سپاسگزاری خود را از مؤسسه آموزش عالی اشراق بجنورد که با پشتیبانی مرا در این کار یاری نمودند، ابراز دارم و همچنین مسئولان متعهد و پر تلاش انتشارات درج سخن، جناب آقای محمد پاکزاد و سرکار خانم رؤیا جاجوندیان که با حمایت‌های علمی، فکری، مشاوره و تشویق‌های صمیمانه، مرا مدام به ادامه کار واداشتند که از صمیم قلب، سپاسگزار لطف و مهرشان هستم.

ایزد منان را سپاس دارم که به من این عمر و توان را داد تا این اثر را به عنوان دینی ناچیز به پیشگاه مردم این خطه عزیز تقدیم دارم. باشد که قبول افتد.

کلام آخر این که کار خود را عاری از عیب و نقص نمی‌دانم، سپاس‌گزار خواهم شد اگر پیشنهاد و یا انتقادی دارید، به آدرس dorjesokhan@gmail.com ارسال کنید.

سلامت و سربلند باشید.

فاطمه عزیزی